

MARZENA MRUK ▶▶

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3529-0365>**Rosyjskie spojrzenie na Bliski Wschód**

[recenzja książki *Od Związku Radzieckiego do Federacji Rosyjskiej. Sto lat polityki zagranicznej wobec Bliskiego Wschodu*]

A Russian Perspective on the Middle East

[book review *Od Związku Radzieckiego do Federacji Rosyjskiej. Sto lat polityki zagranicznej wobec Bliskiego Wschodu*]

Российский взгляд на Ближний Восток

[рецензия книги *Od Związku Radzieckiego do Federacji Rosyjskiej. Sto lat polityki zagranicznej wobec Bliskiego Wschodu*]

Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, a obecnie Federacja Rosyjska (a wcześniej Imperium Rosyjskie) zawsze stanowiły ważny podmiot w sferze stosunków międzynarodowych, który aspirował do roli mocarstwa globalnego. Zmieniający się układ sił międzynarodowych na przestrzeni wieków wielokrotnie zmuszał władze rosyjskie do reform polityki zagranicznej, zwłaszcza, że wyrażały one zainteresowanie zarówno obszarem europejskim (Skandynawia, Europa Środkowo-Wschodnia, Bałkany) poprzez Azję Środkową i Kaukaz aż po Azję Wschodnią. Bliski Wschód od dawna jest obszarem zainteresowania zarówno wielu podmiotów stosunków międzynarodowych, takich jak Stany Zjednoczone, Chińska Republika Ludowa, państwa Unii Europejskiej, Indie, Japonii, Korea Południowa czy właśnie Federacja Rosyjska. Specyfika Bliskiego Wschodu wynika z tego, że na jego obszarze styka się kilka kultur i religii (judaizm, chrześcijaństwo,

świat arabski, kultura perska), a także z jego potencjału politycznego, gospodarczego, militarne go i naukowo-technologicznego, co warunkuje fakt, że coraz większa liczba państw regionu wykazuje aspiracje mocarstwowe na poziomie co najmniej regionalnym.

W związku z tym, że relacje między Rosją a Bliskim Wschodem są na tyle interesujące, wielokrotnie podejmowano próby ich usystematyzowania, czego podjął się także Sylwester Gardocki w swojej publikacji pt. „Od Związku Radzieckiego do Federacji Rosyjskiej. Sto lat polityki zagranicznej wobec Bliskiego Wschodu”. Już we wstępie autor zadaje kilka bardzo ważnych pytań badawczych, które pozwalają czytelnikowi samemu zastanowić się nad rosyjską polityką zagraniczną wobec Bliskiego Wschodu. Autor sprawnie posługuje się metodami badawczymi, takimi jak: analiza porównawcza czy analiza tekstów źródłowych. Jak sam autor wskazuje, praca ma charakter chronologiczno-problemowy i została podzielona na cztery obszerne rozdziały. Publikacja została oparta o bardzo bogatą bibliografię, zarówno w języku polskim, jak i angielskim i rosyjskim, co daje szersze spektrum zrozumienia omawianej problematyki.

Pierwszy rozdział powyższej publikacji został zatytułowany „Polityka zagraniczna Rosji. Aspekty teoretyczne i ideologiczne” (s. 15–72). W tymże rozdziale autor pochyla się nad szeroko pojętym zagadnieniem polityki zagranicznej Rosji, szczególnie w aspekcie jej imperialnych aspiracji zaczynając od okresu carskiego aż do Federacji Rosyjskiej w XXI wieku. Już na początku rozdziału został przedstawiony zarys polityki zagranicznej Rosji carskiej, gdzie kluczową rolę odgrywał obszar europejski (głównie ze względu na wojny napoleońskie, a następnie na skutki kongresu wiedeńskiego), natomiast Bliski Wschód nie stanowił głównego kierunku polityki zagranicznej rosyjskich carów poza Imperium Osmańskim i po części Egiptem. Powstanie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich nie zmieniło położenia Europy w polityce zagranicznej władz radzieckich i nadal obszar ten był kluczowy w realizacji radzieckich interesów. II wojna światowa i jej skutki, w tym podział świata na system bipolarny spowodowała maksymalizację rywalizacji między ZSRR a światem zachodnim, zwłaszcza Stanami Zjednoczonymi w większości regionów świata, w tym na Bliskim Wschodzie. Autor bardzo trafnie podkreśla, że zakończenie zimnej wojny to bardzo skomplikowany proces, który bardzo trudno

umieścić na osi czasu historii stosunków międzynarodowych (mimo uznania rozpadu ZSRR za zakończenie układu bipolarnego) oraz to, że zakończenie zimnowojennej rywalizacji na linii ZSRR-USA nie miało przełożenia w rzeczywistości, gdyż zmieniająca się sytuacja międzynarodowa przyniosła nowe kwestie sporne w stosunkach z Waszyngtonem. W kolejnej części pierwszego rozdziału zostały przedstawione determinanty polityki zagranicznej Rosji. Autor posłużył się znanym podziałem na uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne, które podzielił na te o charakterze subiektywnym, jak i obiektywnym, co pozwala w klarowny sposób zapoznać się z uwarunkowaniami polityki zagranicznej Rosji. Następnie przedstawione zostały interesy, cele i wartości w polityce Rosji, gdzie autor podjął się teoretycznego przedstawienia czytelnikowi powyższych zagadnień. Rozdział zamyka krótka charakterystyka instrumentów polityki zagranicznej Rosji. Reasumując, pierwszy rozdział powyższej monografii stanowi klasyczny wstęp do tego typu publikacji, w którym autor zwięźle wskazuje główne cele, interesy i determinanty państwa (głównie o charakterze ogólnym), które pozwolą podczas dalszej lektury lepiej zrozumieć podjęty w monografii problem.

„Polityka zagraniczna ZSRR wobec Bliskiego Wschodu w latach 1922–1991” (s. 73–140) to drugi z kolei rozdział, który obejmuje następujące zagadnienia: aktywność Kominternu na Bliskim Wschodzie, stosunki z Turcją w czasie II wojny światowej, rywalizację o wpływy ze Stanami Zjednoczonymi, relacje z Izraelem oraz stosunek władz radzieckich do poszczególnych konfliktów izraelsko-arabskich (kryzys sueski, wojna sześciodniowa i Jom Kippur), stosunki z Syrią i stanowisko wobec Zjednoczonej Republiki Arabskiej, sytuacji w Libanie, wojny iracko-irańskiej i inwazji Iraku na Kuwejt. Pierwsza połowa XX wieku była okresem trwającej brytyjskiej dominacji na obszarze Bliskiego Wschodu, co spowodowało, że głównym kierunkiem polityki Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich była Turcja, która w ówczesnym czasie cieszyła się swoją państwowością po upadku Imperium Osmańskiego. ZSRR wielokrotnie próbowała testować Turcję jako bliskowschodniego sojusznika, co po zakończeniu działań wojennych przyczyniło się do zbliżenia Turcji z Zachodem i wstąpieniem do Sojuszu Północnoatlantyckiego, a tym samym niebezpiecznym zbliżeniem wrogich sił do terytorium ZSRR. Okres zimnej wojny

w bliskowschodniej polityce ZSRR charakteryzował się przede wszystkim rywalizacją ze Stanami Zjednoczonymi. Kolejne konflikty na Bliskim Wschodzie stanowiły pole rywalizacji na linii Moskwa-Waszyngton i próby włączenia kolejnych państw do swojej strefy wpływów. Powstanie Izraela postawiło ZSRR w dość trudnej sytuacji, gdyż – jak zauważa autor – Związek Radziecki nie chciał pogorszyć swoich relacji ani ze społecznością arabską, ani z żydowską, w związku z czym starał się nie faworyzować żadnej ze stron. W dalszej kolejności zostało przedstawione stanowisko ZSRR wobec wojen arabsko-izraelskich (kryzys sueski, wojna sześciodniowa i Jom Kippur) oraz powstania Zjednoczonej Republiki Arabskiej i wojny w Libanie. Zagadnienia te stworzą swoistą klamrę zamykającą problematykę stosunków arabsko-izraelskich. Rozdział zamykają rozważania na temat stosunku ZSRR do dwóch wojen w Zatoce Perskiej: wojny iracko-irańskiej i inwazji Iraku na Kuwejt. W przypadku stanowiska ZSRR wobec wojny między Irakiem a Iranem zauważalny jest brak opisu stanowiska Związku Radzieckiego wobec jednej z kluczowych przesłanek owego konfliktu, czyli rewolucji islamskiej z 1979 roku, a autor skupił się na próbach balansowania ZSRR między Bagdadem i Teheranem oraz współpracą polityczną, gospodarczą i militarną Moskwy ze skonfliktowanymi stronami. W kontekście inwazji Iraku na Kuwejt trafnie wskazano, że stanowisko ZSRR wobec konfliktu było dość osobliwe (w porównaniu do bliskowschodnich konfliktów w czasie zimnej wojny) i przyjęto rolę obserwatora niż aktywnego gracza. W drugim rozdziale została pokrótce przedstawiona polityka wobec Libii i Afganistanu, ale można uznać, że nie są to kwestie kluczowe w kontekście podejmowanego w publikacji tematu, gdyż zarówno Libia, jak i Afganistan nie wchodziły w skład Bliskiego Wschodu. Można zatem śmiało stwierdzić, że drugi rozdział stanowi staranną, chociaż nie wolną od drobnych uchybień charakterystykę podejścia Związku Radzieckiego wobec najważniejszych wydarzeń na Bliskim Wschodzie w XX wieku.

Trzeci rozdział został zatytułowany „Miejsce i rola Bliskiego Wschodu w polityce Federacji Rosyjskiej na przełomie XX i XXI wieku (1991–2008)” (s. 141–208) i został podzielony na pięć podrozdziałów obejmujących stanowisko wobec poszczególnych państw regionu: Izraela i Palestyny, Syrii, Iraku, Iranu i Turcji. Rozpad układu bipolarnego i upadek Związku Radzieckiego zmienił sytuację międzynarodową, w tym na Bliskim Wschodzie

i zmusiły Federację Rosyjską do zbudowania nowych relacji z poszczególnymi państwami regionu. Bliski Wschód po inwazji Iraku na Kuwejt został uznany za amerykańską strefę wpływów, szczególnie Izrael, który zaczął odgrywać szczególną rolę w rosyjskiej polityce zagranicznej. Należy pamiętać, że Izrael był miejscem emigracji Żydów z terenów rosyjskich i stanowili oni znaczącą diasporę. Balansowanie między Izraelem a Palestyńczykami przez władze rosyjskie, szczególnie przez Władimira Putina miało pokazać, że Federacja Rosyjska chciała jak to określił autor „pozostać w grze” i wpływać na kreowanie sytuacji w regionie Bliskiego Wschodu. Próbując utrzymać poprawne relacje z Izraelem, ważnym było także utrzymanie dobrych relacji z państwami arabskimi jako równowagi dla wpływów amerykańskich, gdzie kluczową rolę odgrywała Syria. Relacje rosyjsko-syryjskie już od czasów zimnej wojny były ważne dla obu państw, głównie w kontekście współpracy militarnej. Kolejnym państwem arabskim ważnym dla Federacji Rosyjskiej był Irak. Bagdad po inwazji na Kuwejt znajdował się w międzynarodowej izolacji oraz stał się jednym z najpoważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych, co skutkowało konfliktem zbrojnym w 2003 roku. Rozpoczęcie operacji Iracka Wolność w marcu 2003 roku pomimo sprzeciwu Rosji (i innych państw Rady Bezpieczeństwa ONZ) zmieniła sytuację na Bliskim Wschodzie i przyczyniła się w kolejnych latach do rozwoju terroryzmu islamskiego, który zaczął zagrażać bezpieczeństwu i integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej. W kolejnej części rozdziału autor analizuje relacji Rosji z Islamską Republiką Iranu. Iran ze względu na swoją odmienność w regionie i przyjęcie w 1979 roku stanowiska „ani Wschód, ani Zachód, tylko republika islamska” starał się być niezależny zarówno od Stanów Zjednoczonych, jak i ZSRR, a potem Federacji Rosyjskiej. Stosunki rosyjsko-irańskie w okresie od 1992 do 2008 roku zostały przedstawione głównie w kontekście współpracy energetycznej i zaangażowania Moskwy w rozwój irańskiego programu nuklearnego, co jest oczywiście kluczowym zagadnieniem w relacjach między państwami, niemniej zabrakło rozważań na temat współpracy militarnej i gospodarczej, szczególnie w kontekście sankcji nałożonych na Iran przez ONZ. Rozdział zamyka charakterystyka stosunków rosyjsko-tureckich, gdzie położono nacisk na opis sytuacji w Kurdystanie i państwach Kaukazu

Południowego, a zabrakło stanowiska Ankary wobec sytuacji w Iraku czy pozycji w NATO.

Publikację zamyka rozdział pt. „Miejsce i rola Bliskiego Wschodu w polityce Federacji Rosyjskiej w XXI wieku (2008–2021)” (s. 209–258), który został skonstruowany analogicznie do rozdziału trzeciego. Druga dekada XXI wieku stanowiła duże wyzwanie dla społeczności międzynarodowej w związku z przemianami do których doszło na Bliskim Wschodzie: napięcia między Izraelem a Palestyńczykami, Arabska Wiosna, a w jej konsekwencji wojny w Syrii i Jemenie, wyjście sił USA z Iraku i powstanie w 2014 roku tzw. Państwa Islamskiego, podpisanie umowy nuklearnej z Iranem, a następnie opuszczenie jej przez Stany Zjednoczone oraz dynamiczna sytuacja w Turcji wpłynęły na politykę zagraniczną Federacji Rosyjskiej wobec tego regionu. Można uznać, że w okresie od 2008 do 2021 roku kluczową rolę w bliskowschodniej polityce Rosji odgrywała Turcja, Syria, a także Iran, gdzie Moskwa próbowała stworzyć antyamerykański blok w regionie. W publikacji brakuje jednak analizy relacji Rosji z państwami arabskimi Zatoki Perskiej, które od lat próbują stworzyć równowagę dla państw republikańskich na Bliskim Wschodzie, szczególnie dla Islamskiej Republiki Iranu i stanowią swoisty przyczółek Stanów Zjednoczonych w Zatoce Perskiej i są uważane za ich naturalnych sojuszników. Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie czy Katar ze względu na swój potencjał, głównie energetyczny mogą być uważane za zagrożenie dla pozycji Federacji Rosyjskiej na rynku ropy naftowej i gazu ziemnego, ale z drugiej strony państwa te łączy bardzo wiele, przede wszystkim obawa przed potencjalnym zbliżeniem Stanów Zjednoczonych i Islamskiej Republiki Iranu w przypadku zawarcia nowej umowy nuklearnej. Samo zagadnienie relacji Rosji z Iranem po 2008 roku został omówiony dość pobieżnie i zabrakło głębszej analizy umowy nuklearnej i skutków wycofania się z niej przez Stany Zjednoczone. Wadą powyższej publikacji jest także brak jakiegokolwiek informacji na temat stanowiska Federacji Rosyjskiej wobec toczącej się od 2015 roku wojny domowej w Jemenie, który – jakby nie patrzeć – był ważnym podmiotem w bliskowschodniej polityce ZSRR w czasie zimnej wojny.

Podsumowując, monografia autorstwa Sylwestra Gardockiego stanowi ważne i cenne źródło wiedzy na temat rosyjskiej polityki zagranicznej wobec regionu Bliskiego Wschodu. Publikacja nie jest wolna od błędów, ale porusza

wiele ważnych zagadnień związanych ze zmieniającą się dynamiką na Bliskim Wschodzie. Niewątpliwą zaletą jest bogata, obcojęzyczna bibliografia, do której odwołuje się autor. Stwierdzam, że powyższa publikacja stanowi bardzo dobrą podstawę dla dalszych rozważań na temat korelacji zachodzących między państwami Bliskiego Wschodu a Federacją Rosyjską w XXI wieku i pozwoli na dalsze zagłębianie się w powyższy temat przez czytelników.

MGR MARZENA MRUK

Instytut Nauk Politycznych
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ul. Bankowa 11, 40-007 Katowice
mmruk@us.edu.pl

Bibliografia

Gardocki, S. (2022). *Od Związku Radzieckiego do Federacji Rosyjskiej. Sto lat polityki zagranicznej wobec Bliskiego Wschodu*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.